

بررسی جامعه‌شناختی تأثیرات
شبکه‌های اجتماعی مجازی بر مناسبات خانوادگی

• دکتر شیرین احمدنیا

چکیده

نگارنده در این نوشتار بر آن بوده است تا به وجوهی از زندگی اجتماعی یعنی به تعاملات و مناسبات زندگی افراد خانواده - در چارچوب ارتباطی همسران و نیز در سطح والدین و فرزندان - پردازد که می توانسته از پدیده ی گسترش شبکه های اجتماعی در فضای مجازی و اینترنتی تاثیر پذیرد. شواهد، نظریه ها و یافته های در چارچوب امتیازات و فرصت ها، همچنانکه، چالش ها و تهدیدها از منظر جامعه شناسی خانواده مورد بررسی قرار گرفته است و ضمن مروری بر ادبیات موجود، به برخی پیشنهادات و راهکارها در جهت کاستن از آسیب های احتمالی و افزایش سودمندی کاربرد شبکه های اجتماعی در جهت تقویت مناسبات خانوادگی اشاره شده است. در جمع بندی، ملاحظه می شود که تعاملات در فضای شبکه های اجتماعی مجازی نیز که روی دیگر مناسبات در فضای ارتباطی زندگی اجتماعی هر چند دارای ویژگی ها و امکانات خاص خود در زمینه ی شدت و گستره ی ارتباطات و رفع موانعی چون بعد مکان و در نتیجه، دسترس پذیری تسهیل یافته تری است ارتباطات انسانی را به گونه ی مشابهی در معرض آسیب های شناخته شده ی زندگی مدرن قرار می دهد و در نتیجه، حضور فعال در صحنه ی تعاملات شبکه های اجتماعی مجازی نیز، مستلزم نظارت های اجتماعی متعارف و اعمال تمهیداتی در جهت حفظ سلامت روابط اجتماعی است همان گونه که کمابیش در شرایط مناسبات در شبکه ی روابط غیر مجازی صادق است.

کلمات کلیدی: شبکه های اجتماعی، مناسبات خانوادگی، جامعه شناسی خانواده، روابط بین نسلی

• مقدمه

جامعه ایرانی نیز همچون سایر جوامع جهان، سالهاست که عصر گسترش ارتباطات انسانی و اجتماعی با کاربرد وسایل ارتباط جمعی مدرن را تجربه کرده است و در نتیجه ی این مواجهه، شئون زندگی اجتماعی و فرهنگی آن، از تبعات مثبت و منفی حضور و فعالیت اعضای آن در سپهر روابط در دنیای مجازی اثر پذیرفته است. ابزار تکنولوژیک رسانه ای که بعد مادی فرهنگ تلقی می شود، در جریان ارتباطات و داد و ستدهای بین المللی، در عصر حاضر با شتاب فزاینده ای، در دسترس افراد به ویژه نسل جوان قرار می گیرد، و دسترسی به کاربرد روز افزون این ابزار، خود، زمینه ساز انتشار و سرایت ارزش ها و هنجارها و الگوهای رفتاری پیوسته به آن، که بعد غیرمادی فرهنگ را تشکیل می دهد، نیز می شود، که پیامدها و نقاط ضعف و قوت چنین مناسباتی، از جمله در قالب همایش های علمی و تاملات سیاسی - اجتماعی، موضوع بحث و تبادل نظر و تامل ورزی صاحب نظران خاستگاه های مختلف علمی به ویژه در حیطه ی علوم انسانی و اجتماعی است. نظر به استقبال روز افزون افراد جامعه از امکاناتی که تحت عنوان شبکه های اجتماعی و رسانه های جدید برای برقراری تعاملات و مناسبات ارتباطی میان افراد انسانی در این جامعه نیز همچون بسیاری جوامع دیگر فراهم شده، نگارنده در این نوشتار بر آن است تا به وجوهی از زندگی اجتماعی یعنی به تعاملات زندگی در دنیای واقعی (غیر مجازی)، در سطح روابط و مناسبات خانوادگی (در چارچوب ارتباطی همسران و در سطح مناسبات والدین و فرزندان) بپردازد که گمان می رود در جریان تاثیرپذیری از پدیده ی گسترش شبکه های اجتماعی در فضای مجازی و اینترنتی قرار داشته و به این ترتیب، امتیازات و فرصت هایی را آشکار کند همچنان که، چالش ها و تهدیدهایی را آشکار کرده است.

• مفهوم شبکه های اجتماعی

"شبکه اجتماعی به شبکه ای اطلاق می شود که از ارتباطات اجتماعی افراد جامعه نشات می گیرد. این ارتباطات اجتماعی می تواند دوستی ها، روابط اقتصادی، روابط شغلی، روابط فامیلی، ارتباطات تلفنی، تاثیرگذاری و تاثیرپذیری فرهنگی و... را در برگیرد. همچنین این ارتباطات می توانند یک طرفه یا دوطرفه بوده و دارای شدت و وحدت گوناگون باشند" [۱]. نمک دوست [۲]. در مقدمه ای که بر ترجمه ی کتاب "تاریخ اجتماعی رسانه ها، از گوتنبرگ تا اینترنت" نگاشته است با اشاره به این نکته که انسان را "موجود ارتباط گر" می شناسند، یادآور شده است که "انسان یگانه موجودی است که از رسانه ها برای برقراری ارتباط، در مقیاس های محلی، ملی و جهانی، بهره می گیرد، چندان که تاریخ نوین جامعه ها و تمدن انسانی را به هیچ وجه نمی توان بدون حضور رسانه ها درک و فهم کرد" و بر درهم آمیختگی رسانه ها با وجوه گوناگون حیات اجتماعی تاکید کرده است.

• طرح مساله:

نهادهای مختلف زندگی اجتماعی نظیر نهادهای اقتصادی، سیاسی، آموزشی و حتی مذهبی در عصر ارتباطات مجازی از نفوذ اینترنت و شبکه های ارتباطی تاثیر پذیرفته اند اما شاید یکی از مهم ترین این عرصه

ها، نهاد خانواده باشد که موضوع یکی از پرسابقه ترین حوزه های مطالعاتی در رشته ی جامعه شناسی یعنی جامعه شناسی خانواده است.

امکانات ارتباطی وسیع و پدیده ای که اینترنت و شبکه های ارتباطی در دنیای مجازی در اختیار افراد فراتر از مرزهای مرسوم جغرافیایی فراهم می آورند، بی تردید تاثیر مستقیم خود را بر شکل گیری روابط انسانی و تسهیل و تقویت و همچنین در مواردی تضعیف برخی اشکال مالوف سنتی تر باقی گذاشته است. در واقع می توان گفت پیشرفت سریع تکنولوژی، حتی منجر به حذف تدریجی برخی از ابزار متداول در زندگی روزمره نسل های قبلی شده که از منظر و دسترس نسل های جدیدتر به تدریج کنار می روند (نظیر نامه نگاری کاغذی و بایگانی دفتری و استفاده از عکس های مقوایی و آلبوم های کاغذی سنتی) و امروزه شاهد جایگزینی آن ها، با اشکالی نوین از شیوه های تبادل پیام تبریک همچون کارت های تبریک اینترنتی شده ایم. به همین ترتیب هم، در عرصه ی اشکال رابطه های صمیمانه در صحنه ی روابط اجتماعی نیز شاهد جایگزینی بسیاری از ارتباطات و تعاملات چهره به چهره و مستقیم با انواعی از دیدارها و تبادل پیام های دوستی و معاشرت در دنیای مجازی هستیم که تا آن جا پیش رفته که حتی برای جبران ضعف انعکاس احساسات از پس مانیتورهای کامپیوتر یا موبایل ها، افراد متوسل به رد و بدل کردن نمادهای دیداری و صورتک های تعبیه شده برای جایگزینی حرکات چهره و شکل های نوینی از تبادل پیام های غیرکلامی می شوند.

گفته می شود که: "بیشترین حوزه ای که از شبکه های اجتماعی تاثیر پذیرفته حوزه ارتباطات و تعاملات انسانی است، شبکه های اجتماعی مرزهای قراردادی و عرفی را از میان برداشته و افراد را از ورای مرزهای جغرافیایی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و عقیدتی کنار هم نشانده است. همچنین شبکه های اجتماعی حوزه اطلاع رسانی را نیز دگرگون کرده است. شبکه های اجتماعی رجوع به رسانه های مکتوب و سنتی را به شدت کاهش داده اند" [۴]. در کنار تاثیر مثبتی که شبکه های اجتماعی بر کاهش دادن فاصله ها و رشد اطلاع رسانی داشته اند، از سوی دیگر مشاهده شده است که موجب کاهش ارتباط رودر رو و فیزیکی انسان ها نیز شده اند، و مشاهدات نشان داده که، کاربران شبکه های اجتماعی کمتر به دیدار دوستان و بستگان خود می روند و به جای آن به صورت آنلاین و یا ارسال کامنت و گذاشتن پیام با آن ها ارتباط برقرار می کنند و کمتر با اعضای خانواده خود صحبت می کنند و همچنین هنگامی که در کنار اعضای خانواده خود هستند کارها و فعالیت های خود را از طریق ابزارهای ارتباطی پیگیری می کنند (همان منبع). به این ترتیب، شبکه های اجتماعی تغییرات بنیادین در سبک زندگی و فرهنگ جوامع مختلف ایجاد می کنند و توانسته اند بر ادبیات افراد جامعه تاثیر بگذارند، پوشش آنها و همچنین روابط با جنس مخالف را دگرگون کنند: "کاربران شبکه های اجتماعی از این شبکه ها برای بیان رویدادهای زندگی خود، خاطرات، موقعیت اجتماعی و مانند اینها استفاده می کنند و یا از طریق به اشتراک گذاشتن افکار و عقایدشان با دیگران به گفتگو می پردازند و بدین ترتیب احساسات گوناگون خود را به گونه ای تخلیه می کنند" [۴]. شایان توجه است که "ایرانیان یکی از فعال ترین گروه ها در شبکه های اجتماعی شناسایی شده اند و زبان فارسی رتبه ای بین چهار تا هفت را در میان محبوب ترین زبان ها در وبلاگ ها به خود اختصاص داده است" [۱]. در این میان جامعه، امروزه نسبت به رواج گسترده ی حضور افراد به ویژه نسل جوان که به سواد رسانه

ای مدرن مجهزتر از نسل های پیشین است و به تبعات اجتماعی - فرهنگی آن حساسیت نشان می دهد. مسئولین و افراد جامعه در پی یافتن چاره جویی هایی در قبال افزایش آسیب پذیری مناسبات متعارف اجتماعی و به ویژه بنیان زندگی خانوادگی، در جریان اقبالی است که نسبت به شبکه های اجتماعی به وجود آمده است. بنا به دیدگاه سیدرضا نقیب السادات، فناوری های جدید در ترکیب با ایدئولوژی طراحان آن عرضه می شود و نمی توان نگاه مستقل به آن ها داشت. او با اشاره به ماهیت فناوری و جهت گیری آن توضیح می دهد: «شما نمی توانید بگویید من ماهواره را آوردم، اما نمی خواستم باور غربی با آن وارد شود. این امکان ندارد. وقتی فناوری در جامعه ای وارد می شود که بومی نیست، آسیب ها و مخاطرات خود را وارد می کند. به عنوان مثال زمانی که اینترنت، موبایل و همین شبکه های اجتماعی وارد ایران شد، چون بومی کشور ما نبود، در ابتدا نتوانستیم آن ها را مدیریت کنیم و منجر به آسیب شد» [۳].

چندی است که پرداختن به نقاط مثبت و منفی گسترش پدیده شبکه های اجتماعی مجازی، موضوع تحقیقات و پژوهش های فرهنگی و اجتماعی قرار گرفته است. به عنوان مثال، در ارتباط با مزایای این شبکه ها از عده ای از محققان نقل شده است که شبکه های مجازی افزایش معاشرت اجتماعی را به بار می آورد و در عین حال، از سوی دیگر، نگرانی هایی در خصوص نقش شبکه های اجتماعی در کاهش ارتباطات خانوادگی مطرح است. در زمره ی آسیب های نوپدید که در ارتباط با کاربرد انواع شبکه های اجتماعی مجازی شناسایی شده است، مشکل اعتیاد اینترنتی قرار دارد: «وابستگی روزافزون مخاطبان به شبکه های اجتماعی و صرف کردن زمان های طولانی برای انتشار پست، باز نشر پست های سایرین، لایک کردن و امتحان کردن سایر قابلیت هایی که شبکه های در اختیار آن ها قرار می دهند، نوعی از اعتیاد اینترنتی (INTERNET ADDICTION) به نام اعتیاد به شبکه های اجتماعی (SOCIAL MEDIA ADDICTION) به وجود آورده است. این اعتیاد به شبکه های اجتماعی عوارض روحی متفاوتی برای کاربران دارند که افسردگی، خجالتی شدن، گوشه گیری و تمایل به دوری از اجتماع و کاهش اعتماد به نفس از جمله این عوارض است. عوارضی که در پی تغییر وضعیت دوستان و یا ارتقای شغل و مدرک تحصیلی آن ها، و نیز مشاهده شادی ها نظیر تصاویر تعطیلات و تولد، از زندگی دوستان برای فردی که چنین شرایطی ندارد به وجود می آیند، به عنوان مثال فردی که به رابطه ای پایان داده است در برابر تغییر وضعیت دوستش به نامزد یا متاهل احساس خوبی ندارد» [۴]. هانا کراسنوا (HANNA KRASNOVA) از دانشگاه هومبولت (HUMBOLDT) برلین در این باره می گوید: «این که چه تعداد زیادی از افراد پس از سرزدن به فیسبوک احساس حسودی و در پی آن احساس تنهایی، سرخوردگی و عصبانیت می کنند ما را به شگفت آورد. بر مبنای مشاهدات ما برخی از این افراد در پی این موضوع فیسبوک را ترک کرده یا حداقل مدت زمان استفاده شان از این سایت را کاهش می دهند» [۴].

• مخاطرات و تهدیدها در فضای شبکه های اجتماعی

در این بخش در دو سطح ارتباطات در چارچوب روابط همسران و روابط والدین و فرزندان، به مسائل مطروحه در چارچوب مخاطرات و تهدیدهای شناسایی شده اشاره می شود:

۱- در ارتباط با روابط زناشویی و خانوادگی:

یکی از پرسش‌هایی که در زمینه‌ی تاثیر حضور در شبکه‌های اجتماعی بر مناسبات خانوادگی و زندگی زناشویی در عرصه‌ی ادبیات علمی علوم اجتماعی طرح شده، این است که "آیا شبکه‌های اجتماعی در جهت تقویت یا تضعیف نهاد/زدواج عمل می‌کنند". این گونه سوالات در پی شواهدی نظیر این طرح شده است که به عنوان مثال، برخی محققان اظهار داشته‌اند که رسانه‌های اجتماعی تاثیر نسبتاً زیادی بر نرخ‌های طلاق داشته‌اند. نسبت‌های طلاق رو به افزایش است و شواهدی در دست است که نشان می‌دهد پایگاه‌های شبکه‌های اجتماعی نظیر فیس بوک و مای اسپیس زمینه‌هایی برای عدم پای بندی به ازدواج فراهم آورده‌اند و به نرخ‌های بالاتر طلاق راه می‌گشایند [۵].

برخی معتقدند که وابستگی به شبکه‌های اجتماعی، ازدواج اینترنتی، طلاق، از هم پاشیدگی خانواده، بلوغ زودرس و اختلالات جسمانی را در کشورهای مختلف جهان از جمله آمریکا و انگلیس به شکل قابل ملاحظه‌ای افزایش داده است [۴].

آمار در ایالات متحده نشان می‌دهد که در سال ۲۰۱۱ حداقل یک زوج از هر پنجاه زوج متأهل، آشنایی‌شان از طریق پایگاه‌های شبکه‌های اجتماعی شکل گرفته بوده است. این سایت‌ها، کارکردهای مختلفی دارند و تقویت پیوندهای صمیمانه نیز یکی از این کارکردها به شمار می‌رود. در عین حال، چهار مورد از هر پنج مورد وکلای مشاور در امور طلاق در آمریکا نیز اظهار داشته‌اند که شاهد افزایشی در موارد طلاق مرتبط با شبکه‌های اجتماعی بوده‌اند [۷].

علاوه بر آن، سخن از این نیز رفته است که سایت‌های شبکه‌های اجتماعی فوق‌الذکر، همسران ناراضی یا ناخشنود را وسوسه می‌کنند تا در جست و جوی افراد دیگری (نظیر دوستان، همکلاسی‌های سابق، دوستان صمیمی دوران کودکی، یا دوستان جدیدی) برآیند که بالقوه زمینه‌ی خیانت به همسران فعلی افراد را فراهم کرده و بر ضد ازدواج عمل می‌کنند [۵]. به همین ترتیب، همسرانی که دچار سوء ظن یا بدگمانی می‌شوند اغلب تمایل پیدا می‌کنند که شبکه‌ی دوستی همسرشان را زیر نظر بگیرند، و مواجهه و کشف اطلاعاتی در مورد همسر، بعد از سالها اعتماد، می‌تواند تباهی به دنبال داشته باشد و زوجین را در مسیر مراحل قانونی منتهی به طلاق قرار بدهد [۵].

۲- در ارتباط با تاثیر شبکه‌های اجتماعی بر فرزندان و روابط بین نسلی:

در آغاز، کاربرد اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی، همچون سایر مظاهر تکنولوژی غربی تا مدت‌ها، در ایران هم مانند بسیاری کشورهای دیگر مورد تشویق و حمایت والدین قرار داشته است. در کتاب تاریخ اجتماعی رسانه‌ها می‌خوانیم: "مدرسه در همه کشورها، به خصوص کشورهای در حال توسعه، کودکان را به طور مثبت تشویق می‌کرد که از فن‌آوری‌های جدید استفاده کنند. مشتاقان از "دنیای شگفت‌انگیز دیجیتال" سخن می‌گفتند، و از رعب‌انگیزی که اهمیت آموزش افراد ۱۳، ۱۴ ساله را در زمینه فن‌آوری دیجیتال مورد تاکید قرار می‌داد، درست مانند تأکیدی که در مورد آموزش زبان به نوجوان‌ها صورت می‌گرفت [۶]". در کتاب

تاریخ اجتماعی رسانه ها، همچین می خوانیم: "اما رسانه های چایی معمولاً بیشتر به خطرهای اینترنت برای کودکان می پرداختند تا فرصت هایی که اینترنت در اختیار آن ها قرار می داد. این رسانه ها انتظار داشتند که والدین از موضع آنها حمایت کنند. در ایلند در سال ۲۰۰۴ آیریش تایمز به شرح گزارش پیمایش هیئت مشورتی اینترنت پرداخت که نشان می داد اولیا به طور فزاینده ای از خطرات اینترنت آگاه می شوند. پیمایش مدعی بود که ۹ درصد کودکان چیزی را در اینترنت دیده اند که آن ها ناراحت کرده است، ۱۳ درصد چیزی را دیده بودند که پدر و مادرشان دوست نداشتند آن ها ببینند و ۴۷ درصد والدین پرداختن به اینترنت را فعالیتی پرخطر برای بچه های خود می دانستند" [۶].

به تدریج اما در ایران نیز مانند برخی دیگر از کشورها، حساسیت هایی در خصوص کاربرد گسترده اینترنت و محتوای رسانه های دیجیتالی در میان مردم به وجود آمده است.

"پدیده ی شبکه های اجتماعی خرده فرهنگ نوجوانان و جوانان را تحت تاثیر خود قرار داده است و در عین حال، موجب بروز نگرانی هایی در میان والدینی که به واسطه ی عدم بهره مندی از سواد رسانه ای مدرن از دنیای نسل جوان دور افتاده اند، شده است که مدام از طریق رسانه ها، اخبار هراس برانگیزی هم در خصوص بروز مزاحمت های فضای سایبری، تعرض به حریم خصوصی و هتک حرمت و مخاطرات این چنینی دریافت می کنند" [۸] و با توجه به گسترش روزافزون شکاف نسلی در شرایط عدم امکان گفت و گویا مفاهمه با نسل جدید نگاه و نگرش منفی در میان والدین به رسانه های جدید و شبکه های اجتماعی تشدید می شود.

نرگس مشعوف، جامعه شناس، اظهار نگرانی کرده است که: "شبکه های اجتماعی از طریق کاهش زمان ارتباط والدین با فرزندان و ایجاد افزایش زمان ارتباط با دوستان زمینه تاثیر پذیری بیشتری از همسالان در نوجوانان ایجاد می کند" [۹].

شبکه های اجتماعی تعامل فرزندان با والدین را نیز دگرگون کرده اند، بر اساس تحقیقاتی که پیرامون رابطه فرزندان و والدین آن ها در فیسبوک انجام شده است؛ در حالی که در سنین سیزده تا هفده سالگی، ۶۵ درصد نوجوانان برای والدین خود درخواست دوستی ارسال می کنند، در سنین بالاتر این میزان به ۴۰ درصد کاهش پیدا می کند [۴]. همچنین در تعاملات بین فرزندان و والدین، دختران بیشتر از پسران بر روی دیوار (Wall) والدین خود آیتمی هایی را به اشتراک می گذرانند، در حالی که پسران ترجیح می دهند بیشتر دریافت کننده باشند. همچنین در ارسال کامنت معمولاً این والدین هستند که ارتباط را آغاز می کنند که با افزایش سن فرزندان نسبت انجام این کار افزایش پیدا می کند. با وجود محدودیت های سنی، کودکان و نوجوانان با انتخاب سن بالاتر در شبکه های اجتماعی ثبت نام کرده و فعالیت می کنند، بدین ترتیب کودکان وارد دنیایی می شوند که پیش از این بزرگترها نیز تجربه زندگی در آن را نداشته اند. بروز اختلالات جسمانی همانند چاقی، بی تحرکی، ضعف بینایی و بلوغ زودرس در کنار تبعات روحی و روانی متعدد همچون پرخاش گری، بی حوصلگی، گوشه گیری، مورد آزار قرار گرفتن و... از جمله تأثیرات شبکه های اجتماعی بر زندگی کودکان است (همان منبع).

در میان غفلت والدین، کودکان همراه با معصومیت کودکانه خود وارد فضای مجازی می شوند، اکثر کودکان درباره سوء استفاده هایی که در این محیط صورت می گیرد اطلاع نداشته و گمان نمی کنند طرف مقابل آن ها نه تنها یک دوست نیست بلکه حتی ممکن است فرد خطرناکی باشد [۴].

کودکان به سادگی اطلاعات هویتی و شخصی خود را از قبیل آدرس، تلفن، شماره حساب و سایر اطلاعاتی که مجرمان را ترغیب به سوء استفاده‌های مختلف از کودکان می‌کند در شبکه‌های اجتماعی به اشتراک می‌گذارند. کودکان و نوجوانان آسیب پذیرترین گروه سنی در مقابل آزار سایبری هستند^۱. بیش از ۳۰ درصد نوجوانان مزاحمت سایبری را تجربه کرده‌اند که درصد قربانیان دختر به طور طبیعی از پسران بیشتر بوده است چرا که دختران اغلب به واسطه روحیات لطیفشان آسیب پذیرترند. مواجهه با مهاجمان جنسی از بدترین اتفاقاتی است که ممکن است برای کودکان در شبکه‌های اجتماعی رخ دهد [۴].

● مروری بر جنبه‌های مثبت و منفی شبکه‌های اجتماعی

تحقیقات انجام شده در زمینه تاثیر شبکه‌های اجتماعی بر ساختار خانواده اغلب با تاکید بر گروه سنی نوجوانان انجام می‌شود. در زمینه منافع حاصل از مشارکت در شبکه‌های اجتماعی آنلاین گزارش شده است که: **"حضور در شبکه‌های اجتماعی می‌تواند فرصت‌های برقراری روابط اجتماعی و دوست‌یابی را برای فرزندان گسترش دهد، همان‌طور که به تقویت روابط فعلی‌شان کمک می‌کند، صرف نظر از این که این روابط با دوستانی در نزدیکی منزل‌شان یا در سراسر جهان برقرار شده باشد. به والدین توصیه شده است که نسبت به روابطی که فرزندان‌شان با دیگران برقرار می‌کنند مراقب و هوشیار باشند، اما در عین حال بدانند که گسترش روابط دوستی و عاطفی فرزندان‌شان به هر وسیله‌ای که باشد مشتمل بر اینترنت، می‌تواند جنبه مثبت و مفیدی داشته باشد و نباید از گسترش ارتباطات اجتماعی فرزندان‌شان نگران باشند"** [۱۰].

"کودکان می‌توانند اعتماد به نفس و تجربیات مثبت، در جریان برقراری ارتباطات و تعامل با سایر افراد اجتماعی کسب کنند. کودکان همچنین منابع بیشتری از حمایت اجتماعی را کسب می‌کنند. نوجوانان در نتیجه ارتباطات وسیعی که پیدا می‌کنند دامنه اطلاعات و معلومات‌شان و آشنایی‌شان با ایده‌ها و افکار متنوع گسترش می‌یابد. در عین حال، فرزندان می‌توانند در شرایطی که اقوام و دوستان‌شان در فاصله‌های دور از ایشان زندگی می‌کنند ارتباط خوبی را با ایشان از طریق شبکه‌های اجتماعی حفظ کنند و از امتیازات روابط خویشاوندی بهره‌مند شوند" [۱۰].

در زمینه تاثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر رابطه والدین و فرزندان، دو مجموعه نظریه موافق و مخالف شناسایی شده‌اند. در **نظریه اول**، شبکه‌های اجتماعی به دلیل افزایش معاشرت پذیری و کسب تجربه‌های اجتماعی برای نوجوانان دارای نقش مثبتی است و یکی از استدلال‌های محققان موافق نیز به ساختار خانواده در جوامع مدرن اشاره می‌کند که محدودیت‌های بیشتری برای برقراری ارتباط و حمایت از اعضای خود دارد. طرفداران این نظریه همچنین نوع روابط خانوادگی را در استقبال از شبکه‌های اجتماعی موثر می‌دانند و بر اساس تحقیقات آن‌ها، کیفیت مناسب ارتباط با شبکه‌های اجتماعی می‌تواند باعث تقویت رابطه

۱. اصطلاح مزاحمت سایبری (BULLYING CYBER) به سوء استفاده از فناوری‌های ارتباطی نظیر اینترنت برای صدمه زدن به افراد نسبت داده می‌شود. ارسال پیام‌های تهدیدآمیز، انتشار شایعه، قرار دادن عکس‌ها و اطلاعات شخصی، جعل هویت، هک کردن حساب کاربری و قرار دادن تصاویر مستهجن در آن، هتک حرمت، توهین و تحقیر و سوء استفاده جنسی از جمله مزاحمت‌های سایبری است.

با پدر و مادر شود، زیرا ارتباطات آنلاین نقش مکملی در توسعه رفتارهای معاشرتی نوجوانان ایفا می‌کند [۱۱]. یکی دیگر از استدلال‌های این نظریه این است که ارتباط با شبکه‌های اجتماعی آنلاین غالباً در محیط خانه انجام می‌شود و فرزندان همچنان فرصت ارتباط چهره به چهره با والدین را دارند (همان منبع). این محققان به والدین توصیه می‌کنند **به جای نقش محدودکننده** به دلیل نبود شناخت از فضای آنلاین و نوع ارتباطات فرزندان در این محیط، با افزایش توانایی‌های خود، نقش کنترلی - نظارتی داشته باشند. تحقیقات این گروه ثابت می‌کند نوجوانانی که دارای روابط اجتماعی ضعیفی هستند تمایل کمتری برای استفاده از ایمیل و پیام رسان‌ها نشان می‌دهند. علاوه بر این بر اساس **فرضیه جبران اجتماعی**، استفاده از این شبکه‌ها باعث کاهش افسردگی در افرادی می‌شود که دارای فقر منابع اجتماعی هستند (همان منبع).

گروه دوم که بر تاثیر منفی شبکه‌های اجتماعی تاکید دارند، معتقدند که شبکه‌های اجتماعی زمان ارتباط با والدین برای فرزندان را کاهش می‌دهند، در حالی که زمان ارتباط با دوستان افزایش پیدا می‌کند. در نتیجه فرزندان به جای تاثیرپذیری از خانواده متاثر از رفتارهای انتخابی در گروه همسالان می‌شوند. محققان این گروه در تشریح نظریه‌های خود به نقش حیاتی تعامل فرزندان با والدین برای رشد سالم آن‌ها اشاره می‌کنند که می‌تواند تحت تاثیر اینترنت و شبکه‌های اجتماعی به عنوان یک رسانه قرار گیرد. زمان ارتباط با دوستان در این شبکه‌ها لزوماً دارای پیامدهای منفی نیست، زیرا اغلب صرف تفریح و سرگرمی می‌شود، در حالی که زمان ارتباط با خانواده برای توسعه شناختی - جسمی و همچنین توسعه اجتماعی فرزندان ضروری است. این محققان در یافته‌های خود مشخص کرده‌اند که ارتباطات آنلاین در درازمدت به دلیل ایجاد رضایت روانی در نوجوانان باعث کاهش تعامل آن‌ها با خانواده خواهد شد، زیرا ارتباط با خانواده برای نوجوانان دارای اولویت پایین‌تر و جذابیت کمتری نسبت به تعامل با همسالان است. ضمن این‌که نوجوانان برای حفظ و ارتقای روابط اجتماعی خود حاضر به افشای اطلاعات و اشتراک داده‌هایی مانند عکس و فیلم نیز هستند [۱۱].

• راهکارها

در این بخش به شیوه‌هایی که می‌توان از امکانات شبکه‌های اجتماعی در جهت تاثیرگذاری مثبت بر تعاملات خانوادگی بهره‌گیری کرد به تفکیک دو سطح رابطه‌ی میان همسران و میان والدین و فرزندان اشاره می‌شود:

۱- در ارتباط با رابطه همسران در خانواده:

در قبال این سوال که چگونه می‌توان از رسانه‌های اجتماعی برای تقویت نهاد ازدواج استفاده کرد؟ بنا به پاسخی که نیل پستمن NEIL POSTMAN در کتاب خود تحت عنوان (تکنوپولی TECHNOLOGY: تسلیم فرهنگ در برابر تکنولوژی) ارائه داده است [۱۲]: " فناوری، هم خیر است و هم شر BOTH A BURDEN AND A BLESSING نه این است که "یا این یا آن" بلکه هم/این و هم/آن". او معتقد است این امر، به ویژه در ارتباط با شبکه‌های اجتماعی صادق است. مخاطرات و مشکلاتی وجود دارند که زوجین متاهل لازم است از آن‌ها آگاه باشند، اما این مخاطرات تمام داستان نیستند. درست مانند این است که بگوییم تلفن‌های همراه، آی‌پادها و سایت

های رسانه ای اجتماعی نظیر فیس بوک و توئیتر، هنگامی که توام با سنجیدگی، عقل و ملاحظه و بصیرت DISCERNMENT مورد استفاده قرار بگیرند، می توانند در حکم ابزاری موثر در جهت استحکام ازدواج، گسترش شبکه ای ارتباطی دوستانه، و پرورش احساس سودمند و سالم ارتباط اجتماعی برای زوجین عمل کنند. برخی از پیشنهاداتی که در جهت تقویت رابطه ی زناشویی و روابط و مناسبات بین اعضای خانواده، از طریق کاربرد امکانات شبکه های اجتماعی، در سطح کشورهای توسعه یافته ترمطرح شده شامل موارد زیر است [۱۳]:

• پیوستگی ارتباط:

رسانه های اجتماعی می توانند به بهترین شیوه در خدمت استحکام ازدواج و خانواده عمل کنند، زمانی که از آن ها برای حفظ و تداوم ارتباط میان همسران در طول ساعات کار روزانه یا زمانی که یکی از زوجین در سفر به سر می برد استفاده شود. هر یک از همسران، هنگامی که بنا به شرایط کاری دور از هم هستند همواره می توانند از طریق صفحه ی فیس بوک به سهیم شدن تجارب جدیدی که برایشان حاصل می شود با اعضای خانواده خود بپردازند و حس همبستگی متقابل شان با اعضای خانواده را تقویت کنند. در اعضای خانواده، این حس را برمی انگیزد که همواره در کسب تجربیات جدید در زندگی با او همراه اند. هنگامی که امکان شریک شدن در سفر، برای همسر یا سایر اعضای خانواده فراهم نباشد، در ارتباط بودن به واسطه شبکه های اجتماعی، این فرصت را برای افراد پدید می آورد که هر از گاهی، با ارسال یادداشتی و پیامی، برای شریک زندگی و اعضای خانواده یاد آور شوند که به یادشان هستند و به این ترتیب، هم از فاصله ها می کاهد و بعد مکان را جبران می کند و هم بر صمیمیت ارتباطات خانوادگی می افزاید. امتیاز دیگر این حفظ ارتباط در فضای مجازی، مثلاً در قالب فضایی مثل فیس بوک، برای افراد این است که فرد این امکان را هم پیدا می کند که با تبادل پیام هایی که عملاً در معرض دید عموم قرار دارند، در مواردی که همسرش به دستاورد یا موفقیت چشم گیری هم در جریان کار و فعالیتش دست یافته، به ستایش و تحسین شریک زندگی اش بپردازد و به اعتماد به نفسش بیفزاید و موجبات رضایت خاطرش را فراهم کند.

• گسترش روابط:

برخی تحقیقات نشان داده است که رسانه های اجتماعی، هنگامی که از آن ها به درستی استفاده شود، نه تنها جایگزین روابط چهره به چهره بین افراد می شوند بلکه در عمل به روابط صمیمانه شدت و عمق بیشتری می بخشند و لایه های جدیدی را نیز به مناسبات صمیمانه و درک متقابل افرادی که دارای روابط عاطفی هستند اضافه می کنند و با سهولت و صراحتی که در انتقال منظور و معنا ایجاد می کنند باعث کاستن از ضرورت مقدمه چینی های طولانی می شوند که در مکالمات رودر دست و پاگیری می شوند. این ویژگی کاربردی تبادل پیام در فضای شبکه های اجتماعی حتی زمینه برقراری ارتباطات دوستی و خانوادگی گسترده تری را نیز به خوبی فراهم می کند.

• تعاملات و مناسبات شفاف و روشن:

همسران و اعضای خانواده که در سطح شبکه های اجتماعی نظیر فیس بوک با سایر دوستان در ارتباط قرار

می‌گیرند، در شرایطی به تبادل پیام‌های دوستی می‌پردازند که حلقه‌های جمعی وسیع‌تری از افراد، از پیام‌های جاری موجود مطلع می‌شوند، این امر می‌تواند در جهت رفع نگرانی یا سوء تفاهم‌های احتمالی عمل کند و نوعی شفافیت در مناسبات بین گروه‌های دوستی و ارتباطی افراد ایجاد کند که به ویژه هنگامی که والدین در خصوص مناسبات دوستی فرزندان‌شان کنجکاو یا نگران‌اند مفید واقع شود. به این ترتیب هم همسران و هم والدین از حیطه‌ی مناسبات دوستی و تعامل افراد با اعضای خانواده‌شان مطلع و مطمئن می‌شوند.

• حمایت اجتماع:

موفق‌ترین و سالم‌ترین ازدواج‌ها آن دسته‌اند که در پیوند با گروه‌حمایتی سالمی قرار داشته باشند. زوج‌ها هرکدام نیاز به این دارند تا با زوج‌های دیگری در ارتباط سالم و دوستی قرار بگیرند و رسانه‌های جمعی، ابزاری موثر برای این شبکه‌سازی است به این ترتیب که می‌توانند وسیله‌ای باشند برای گروه‌های وسیعی از افراد که علایق مشترکشان را شناسایی کنند و در شکل‌گیری و سازماندهی فعالیت‌های جمعی دوستانه و خانوادگی نقش داشته باشند و در مجموع، کمکی است برای زوجین تا بتوانند در برنامه‌هایی مشارکت فعال داشته باشند که به سلامت اجتماعی‌شان یاری می‌رساند.

۲- در ارتباط با رابطه والدین و فرزندان (بین نسلی):

"سیدرضا نقیب‌السادات" جامعه‌شناس و استاد ارتباطات، نقش خانواده را اهرمی نظارتی و کنترلی مهم برمی‌شمارد و در مورد تاثیر این نهاد در کاربری شبکه‌های اجتماعی می‌گوید: "خانواده از عوامل دیگر اجتماعی مانند گروه هم‌سالان، رسانه یا گروه‌های رسمی مانند نهاد آموزش و پرورش و دانشگاه در مواجهه با فناوری‌های جدید، نقش موثرتری دارد. مثلاً خانواده با نظارت داخلی و با امکاناتی که در اختیار افراد قرار می‌دهد، مانند هزینه‌ای که برای تجهیزات یا استفاده از خدمات اینترنت پرداخت می‌کند، می‌تواند کنترل هم داشته باشد" [۳]. وی معتقد است: "خانواده‌های مذهبی با ارزش‌های دینی امکان نظارت بیشتری دارند، پس آسیب در آن‌ها کمتر است و بالعکس در خانواده‌هایی با حضور کم‌رنگ ارزش‌های مذهبی، آسیب‌های بیشتری را مشاهده می‌کنیم" [۳]. "نرگس مشعوف، جامعه‌شناس، نیز تأکید داشته است که: "مدیریت و کنترل مناسب خانواده‌ها در نحوه ارتباطات فرزندان‌شان و همچنین برقراری تعامل سالم و دوستانه با آنها به خصوص در سنین نوجوانی در برخورد با تاثیر منفی این شبکه‌ها، حائز اهمیت است" [۹]. نقیب‌السادات، نیز معتقد بوده است: "ما باید به شبکه‌های اجتماعی به چشم یک فرصت نگاه کنیم به شرطی که بتوانیم آن را مدیریت کنیم، عناصر آن را بومی کنیم و متناسب با شرایط و فرهنگ خودمان از آن استفاده کنیم. وی با تأکید بر لزوم ایجاد قوانین رسمی در کنار قوانین نانوشته اجتماعی، نقش خانواده و نهاد‌های رسمی را مهم ارزیابی می‌کند و می‌گوید: ممکن است تنبیه به صورت مستقیم وجود نداشته باشد، ولی اخم و ناراحتی والدین نوعی تنبیه و نظارت است. لذا هم به آن قانون احتیاج داریم و هم به نظارت خانواده که این نظارت شامل تشویق و یاداش هم می‌شود و فقط تنبیه نیست. شبکه‌های اجتماعی می‌توانند یک امکان خوب برای توسعه فرهنگ، آموزش و بسط بهداشت باشد" [۳].

«رهیافت»

همان طور که نقیب السادات نیز اشاره داشته است: "شبکه‌های اجتماعی با ورود به دنیای رایانه‌ای و عصر دیجیتال، شکل جدیدی پیدا می‌کند ولی این شبکه‌ها در گذشته هم بوده و در واقع همان نظام‌های جمعی گذشته هستند که معرف پیوندها و گره‌های مختلف افراد با یکدیگر تحت یک عنوان واحد است [۳]. بنابراین در جمع بندی می‌توان گفت که تعاملات در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی نیز که روی دیگر مناسبات در فضای ارتباطی زندگی واقعی هر چند با ویژگی‌های خاص خود در زمینه‌ی شدت و گستره‌ی ارتباطی و رفع موانعی چون بعد مکان و در نتیجه، دسترس پذیری تسهیل یافته تری است افراد را به گونه‌ی مشابهی در معرض آسیب‌های مرسوم زندگی مدرن قرار می‌دهد و حضور فعال در صحنه‌ی تعاملات شبکه‌های اجتماعی مجازی نیز، مستلزم نظارت‌های اجتماعی متعارف و اعمال تمهیداتی در جهت حفظ سلامت روابط اجتماعی است همان گونه که کمابیش در شرایط مناسبات در شبکه‌ی روابط غیر مجازی صادق است.

منابع:

الف- فارسی

[۲] نمک دوست، حسن (۱۳۹۱) مقدمه مترجم، در کتاب ایسایریگز و پیتربرک، تاریخ اجتماعی رسانه ها، از گوتنبرگ تا اینترنت، ترجمه حسن نمک دوست تهرانی، تهران: انتشارات همشهری.

[۳]. مدیریت خانواده؛ لازمه برخورد با شبکه‌های اجتماعی، کد خبر: ۹۸۷۸، تاریخ انتشار: ۱۳ اسفند ۱۳۹۰ - ۱۳:۱۵

[HTTP://WWW.GERDAB.IR/FA/NEWS/9878/](http://www.gerdab.ir/fa/news/9878/)

[۴].- سبک زندگی کاربران شبکه‌های اجتماعی، کد خبر: ۱۹۵۷۸۲، ۱۴ فروردین ۹۲
[HTTP://WWW.MASHREGHNEWS.IR/FA/NEWS/195782/](http://www.mashregnews.ir/fa/news/195782/)

[۶]- بریگز، ایسا، و برک، پیتر (۱۳۹۱) تاریخ اجتماعی رسانه ها، از گوتنبرگ تا اینترنت، ترجمه حسن نمک دوست تهرانی، تهران: انتشارات همشهری.

[۹]- باشگاه خبرنگاران (۱۳۹۱) "سهم شبکه‌های اجتماعی در تضعیف روابط خانوادگی"، کد خبر: ۳۶۲۷۹۸۸، چهارشنبه ۱۱ اردیبهشت ۱۳۹۲،

سهم شبکه‌های اجتماعی در تضعیف روابط خانوادگی
[HTTP://WWW.YJC.IR/FA/NEWS](http://www.yjc.ir/fa/news)
[۱۱]. بد و خوب شبکه‌های اجتماعی را بدانیم / کد خبر: ۴۷۸۷۴۷، تاریخ انتشار: ۱۴ اسفند ۱۳۹۰
[HTTP://WWW.IRANVIJ.IR](http://www.iranvij.ir)

ب- انگلیسی

[1]- [HTTP://WWW.CYBERCONF.IR/STATICPAGESSL/INTRODUCTION.ASPX](http://www.cyberconf.ir/staticpagesssl/introduction.aspx)

[12]- POSTMAN, NEIL (1993). TECHNOLY: THE SURRENDER OF CULTURE TO TECHNOLOGY. NEW YORK: VINTAGE BOOKS.

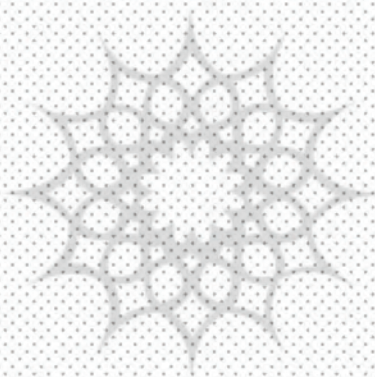
[13]- [HTTP://WWW.SAFAMILY.ORG.ZA/INDEX.PHP?SHOWCONTENT&-GLOBAL\[UID\]=17404-%28STRENGTHENING-YOUR-MARRIAGE%29-HOW-CAN-WE-USE-SOCIAL-MEDIA-TO-STRENGTHEN-OUR-MARRIAGE?](http://www.safamily.org.za/index.php?showcontent&-GLOBAL[UID]=17404-%28STRENGTHENING-YOUR-MARRIAGE%29-HOW-CAN-WE-USE-SOCIAL-MEDIA-TO-STRENGTHEN-OUR-MARRIAGE?)

[5]- [HTTP://WWW.CORONADIVORCE.COM/DIVORCE-BLOG/2012/JANUARY/THE-EFFECTS-OF-SOCIAL-NETWORKING-ON-A-MARRIAGE.ASPX](http://www.coronadivorce.com/divorce-blog/2012/january/the-effects-of-social-networking-on-a-marriage.aspx) (POSTED ON JAN 30, 2012)

[7]- [HTTP://WWW.DESERETNEWS.COM/ARTICLE/865576858/SOCIAL-MEDIA-IMPACTS-REAL-RELATIONSHIPS.HTML?PG=ALL](http://www.deseretnews.com/article/865576858/Social-Media-Im-Pacts-Real-Relationships.html?pg=all)

[8]- [HTTP://WWW.EDUCATION.COM/REFERENCE/ARTICLE/PROS-CONS-SOCIAL-NETWORKING-TEENAGERS/](http://www.education.com/reference/article/pros-cons-social-networking-teenagers/)

[10]- [HTTP://WWW.PARENTFURTHER.COM/TECHNOLOGY-MEDIA/SOCIAL-NETWORKING/BENEFITS](http://www.parentfurther.com/technology-media/social-networking/benefits)

پیشکش کنندہ
پروفیسر محمد رفیق